

Pitanje slobodne volje i moralne odgovornosti u kontekstu kaznenog prava

Duplić, Helena

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:304500>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-07**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA FILOZOFIJU

Helena Duplić

**PITANJE SLOBODNE VOLJE
I MORALNE ODGOVORNOSTI
U KONTEKSTU KAZNENOG PRAVA**

Diplomski rad

Mentor: dr.sc. Marko Kos

Zagreb, rujan 2023.

Sadržaj

Sažetak	1
Uvod	3
1. Filozofska razmatranja o slobodnoj volji i odgovornosti	5
1.1. Povijesni razvoj ideje slobodne volje kroz perspektive različitih filozofa	5
1.2. Slobodna volja u suvremenom filozofskom dijalogu.....	6
1.3. Analiza ključnih pojmova, filozofskih teorija i argumentacija rada	7
1.4. Biološki determinizam i moralna odgovornost.....	9
1.5. Kompatibilizam kao moguće rješenje.....	10
1.6. Pregled relevantnih argumentacija.....	11
2. Zakoni i odgovornost djelovanja.....	14
2.1. Definiranje odgovornosti djelovanja	14
2.2. Kazneni zakoni i sankcioniranje počinitelja	15
2.3. Premisa oslobođenja od odgovornosti i slobodna volja	15
2.4. Izazovi odgovornosti i slobodne volje u pravnom sustavu: analiza zakona, okolnosti smanjenja odgovornosti i primjeri iz prakse	16
3. Suvremena znanstvena otkrića i pitanje slobodne volje i moralne odgovornosti	18
3.1. Uvod u genetske analize i neuroznanost	18
3.2. Neuroznanost i odlučivanje.....	18
3.3. Uloga mozga u ljudskom ponašanju.....	19
3.4. Studije iz matičnih znanstvenih disciplina	20
3.5. Primjeri pravosudnih suđenja	21
3.6. Implikacije za kaznenu politiku i pravednost u društvu	23
3.7. Pravda, znanost i pravo: integracija filozofskih, znanstvenih i pravnih perspektiva	
25	
4. Biološki determinizam, slobodna volja i pravosudni postupci.....	27
4.1. Biološki determinizam i njegova filozofska dimenzija	27
4.2. Razmišljanje o slobodnoj volji i biološkom determinizmu	27
4.3. Pravosudni aspekti biološkog determinizma	28
4.4. Duboko razumijevanje i pravda	28
4.5. Edukacija i javna svijest	28
Zaključak	31
Popis literature	33

Pitanje slobodne volje i moralne odgovornosti u kontekstu kaznenog prava

Sažetak

Ovaj rad istražuje pitanje slobodne volje i moralne odgovornosti u svjetlu suvremenih znanstvenih otkrića iz genetike i neuroznanosti. Kroz četiri poglavlja, analiziramo kako biološki determinizam, odnosno ideja da su ljudska ponašanja i odluke determinirani biološkim čimbenicima, može utjecati na naše razumijevanje slobodne volje i moralne odgovornosti. U prvom poglavlju, istražujemo filozofske i znanstvene teorije slobodne volje. Raspravljamo o različitim stajalištima o tome možemo li donositi slobodne odluke ili smo podložni determinizmu, odnosno unaprijed određenim uzrocima. Također, analiziramo utjecaj koncepata slobodne volje na moralnu odgovornost. Drugo poglavlje posvećeno je genetskim analizama i neuroznanosti. Razmatramo genetski utjecaj na ljudsko ponašanje i odlučivanje te povezanost neuronskih procesa s moralnim ponašanjem. Ova saznanja pružaju novu perspektivu na pitanje postojanja slobodne volje i mogu izazvati promjene u pravnim postupcima i kaznenim politikama. U trećem poglavlju, pregledavamo relevantne studije koje se bave utjecajem genetike i neuroznanosti na slobodnu volju i moralnu odgovornost. Ove studije pružaju uvid u suvremene spoznaje i razmišljanja u ovom polju i pokazuju kako znanstvena saznanja mogu biti korištena u pravnim postupcima, posebno u kriminalnim suđenjima. Četvrto poglavlje donosi zaključnu refleksiju o važnosti biološkog determinizma u razumijevanju ljudskog ponašanja i njegovog utjecaja na slobodnu volju i moralnu odgovornost. Također, razmatramo prihvatljivost dokaza iz genetike i neuroznanosti u pravnim postupcima i kaznenim procedurama. U zaključku, naglašavamo važnost etičkog pristupa u korištenju znanstvenih metoda i dokaza u pravnim postupcima. Suvremena znanstvena saznanja postavljaju izazove u određivanju odgovornosti i pravednosti u društvu, ali pažljiva primjena znanstvenih dokaza ključna je za osiguranje poštovanja prava svih osoba u pravosudnom procesu.

Ključne riječi: slobodna volja, moralna odgovornost, biološki determinizam, genetika, neuroznanost, pravni postupci, etika.

The question of free will and moral responsibility in the context of criminal law

Abstract

This paper explores the issue of free will and moral responsibility in light of contemporary scientific discoveries from genetics and neuroscience. Through four chapters, we analyze how biological determinism, the idea that human behaviors and decisions are determined by biological factors, can influence our understanding of free will and moral responsibility. In the first chapter, we explore philosophical and scientific theories of free will. We discuss different perspectives on whether we can make free choices or are subject to determinism, i.e., predetermined causes. Additionally, we analyze the impact of free will concepts on moral responsibility. The second chapter is dedicated to genetic analyses and neuroscience. We examine the genetic influence on human behavior and decision-making and the correlation of neural processes with moral behavior. These findings shed new light on the question of free will's existence and may prompt changes in legal proceedings and penal policies. In the third chapter, we review relevant studies that deal with the impact of genetics and neuroscience on free will and moral responsibility. These studies provide insights into contemporary knowledge and considerations in this field and demonstrate how scientific findings can be used in legal proceedings, especially in criminal trials. The fourth chapter presents a concluding reflection on the significance of

biological determinism in understanding human behavior and its influence on free will and moral responsibility. Furthermore, we discuss the acceptability of evidence from genetics and neuroscience in legal proceedings and penal procedures. In conclusion, we emphasize the importance of an ethical approach in using scientific methods and evidence in legal proceedings. Contemporary scientific knowledge poses challenges in determining responsibility and fairness in society, but careful application of scientific evidence is essential to ensure respect for the rights of all individuals in the judicial process.

Keywords: free will, moral responsibility, biological determinism, genetics, neuroscience, legal proceedings, ethics

Uvod

Pitanje je li čovjek gospodar vlastitog života, sposoban slobodno birati svoje postupke, ili je pod utjecajem sudbine, biologije, političkih faktora i odgoja, kontinuirano potiče razmišljanje filozofa, psihologa i neuroznanstvenika tijekom stoljeća. Njegovi duboki korijeni sežu unatrag do antičke Grčke i protežu se kroz različite povijesne epohe, nastavljajući privlačiti pozornost akademskih krugova i intelektualaca. Centralno u ovoj raspravi stoje tri ključna filozofska stajališta: determinizam, libertarijanizam i kompatibilizam (Watson, 1999: 351–365, Willmott, 2016: 3–8).

Deterministi tvrde da je naše ponašanje potpuno određeno pozadinskim uzrocima, što znači da slobodna volja postaje iluzija (Willmott, 2016: 7). S druge strane, libertarijanci zagovaraju ideju da se ljudska djelatnost mora izdignuti iznad fizičkih uzroka, ponekad pribjegavajući konceptima poput metafizičke duše kako bi opravdali slobodnu volju (Willmott, 2016:5). Kompatibilisti, pak, tvrde da determinizam i slobodna volja imaju mogućnost postojati istovremeno. Njihova pozicija nalaže da čovjek može biti odgovoran za svoje postupke čak i ako su ti postupci određeni unaprijed (Willmott, 2016: 4). Ova rasprava često izaziva konfuziju i stavlja nas u iskušenje da je jednostavno zanemarimo. Ipak, ne možemo je ignorirati, jer slobodna volja ima duboki moralni značaj i utječe na temelje našeg pravnog sustava (Harris 2012: 13). Država od nas očekuje da snosimo odgovornost za svoje postupke, a kazneni sustav ima ulogu kazniti one koji prekrše zakon. Pitanje slobodne volje stoga je itekako relevantno ne samo u kontekstu etike nego i prava. Dodatno, pitanje slobodne volje postaje sve aktualnije s napretkom znanosti, posebice neuroznanosti (Willmott, 2016: 20). Susrećemo se s brojnim slučajevima optuženih koji, prema znanstvenim saznanjima, nisu mogli kontrolirati svoje postupke zbog genetskih i bioloških čimbenika. (Levy, 2011: 197; Gazzaniga, 2012: 95). Ovakve situacije postavljaju preispituju tradicionalno razumijevanje slobodne volje i moralne odgovornosti. Jesmo li zaista odgovorni za postupke koje ne možemo kontrolirati?

Kroz ovo istraživanje, propitivat ćemo kako filozofija, zakonodavstvo i suvremena znanost tumače slobodnu volju i moralnu odgovornost. Proučit ćemo različite pristupe te razmotriti dokaze iz genetike i neuroznanosti koji pružaju novu perspektivu na ovu temu. Razmotrit ćemo prihvatljivost tih dokaza kroz primjere pravnih postupaka i kaznenih procedura. Naš cilj je donijeti sažet i temeljit zaključak koji će doprinijeti razumijevanju uloge

slobodne volje u našem društvu i pravnom sustavu. U konačnici, ova tema nije samo intelektualni izazov, već ima duboke etičke implikacije koje se odražavaju na način na koji oblikujemo pravni sustav i društvo u cjelini. Pitanje slobodne volje neće prestati intrigirati ljude, ali ćemo kroz ovaj rad pokušati osvijetliti puteve razumijevanja kako bismo mogli napraviti korake prema pravednijem i odgovornijem društvu.

1. Filozofska razmatranja o slobodnoj volji i odgovornosti

U nastavku istražujemo dubok filozofski dijalog koji obuhvaća slobodnu volju, determinizam i biološki determinizam. Proučavajući stajališta velikih filozofa iz prošlih vremena i suvremene teorije, razmotrit ćemo složenu interakciju između slobodne volje i determinizma, te kako biološki čimbenici oblikuju pojedinačnu moralnu odgovornost.

1.1. Povijesni razvoj ideje slobodne volje kroz perspektive različitih filozofa

Ideja slobodne volje duboko je ukorijenjena u povijest filozofije i evoluirala je kroz različite interpretacije i koncepte koje su stvorili različiti filozofi. Autori Montanye (Montanye, 2019) i O'Connor (O'Connor et al., 2022) navode različite vremenske periode u kojima su se filozofi bavili pitanjem do koje mjere čovjek ima sposobnost izbora i donošenja odluka, te kako se slobodna volja suodnosi s drugim aspektima ljudske prirode i univerzuma. Aristotel je istaknuo da je slobodna volja usko povezana s racionalnom naravi čovjeka. Prema Aristotelu, ljudi donose odluke na temelju svoje sposobnosti za razumsko prosuđivanje i vrijednosti. Njegova perspektiva sugerira da slobodna volja proizlazi iz ljudskog intelekta te da se izbori temelje na razmišljanju i racionalnosti. Kasnije, sv. Augustin je ponudio duhovnu dimenziju u razumijevanju slobodne volje. Smatrao je da ljudska volja nije potpuno slobodna zbog posljedica ljudskog pada u grijeh. Međutim, Augustin je naglašavao da postoji sloboda izbora unutar okvira Božjeg plana i milosti. Ova perspektiva ističe duhovnu komponentu slobodne volje. Immanuel Kant je promijenio pristup prema slobodnoj volji, povezujući je s pojmom autonomije. Kant je tvrdio da slobodna volja proizlazi iz sposobnosti pojedinca da slijedi moralne zakone koje je sam postavio. Slobodna volja, prema Kantu, očituje se kroz donošenje odluka na temelju unutarnjih principa i dužnosti, neovisno o vanjskim okolnostima. Sigmund Freud je svojim teorijama o nesvjesnom motivaciji postavio pitanje koliko smo zaista slobodni u svojim odlukama. Prema Freudu, mnoge naše odluke i postupci proizlaze iz nesvjesnih impulsa, te se ova perspektiva suprotstavlja klasičnoj ideji slobodne volje kao svjesnog izbora. Jean-Paul Sartre je isticao egzistencijalnu slobodu, tvrdeći da je pojedinac potpuno odgovoran za svoje postupke i identitet. Prema njemu, sloboda donosi teret odgovornosti jer pojedinac svojim odlukama oblikuje svoj identitet. Sartreova perspektiva povezuje slobodnu volju s individualnošću i samostalnim izborima. Daniel Dennett je suvremeni filozof koji se bavi pitanjem slobodne volje u kontekstu suvremenih znanstvenih saznanja. Dennett zagovara

kompatibilizam, teoriju koja pokušava uskladiti slobodnu volju s determinizmom. Prema Dennettu, iako smo dio prirodnog sustava, imamo sposobnost izbora unutar tog sustava (Montanye, 2019: 98–124; O'Connor et al., 2022).

Kroz povijest filozofije, različiti filozofi ponudili su različite perspektive na slobodnu volju, razmatrajući njene implikacije, ograničenja i dublje značenje. Njihova razmišljanja oblikovala su suvremenu raspravu o prirodi slobodne volje i njezinoj ulozi u našim životima. Ova bogata povijest razmišljanja o slobodnoj volji omogućila je dublje razumijevanje ljudske prirode, slobode i odgovornosti.

1.2. Slobodna volja u suvremenom filozofskom dijalogu

Suvremena filozofija pristupa pitanju slobodne volje u kontekstu suvremenih znanstvenih, etičkih i filozofskih spoznaja. Ovi pristupi predstavljaju ključne dimenzije rasprave o slobodnoj volji i imaju svoje korijene u povijesti filozofskog razmišljanja.

Kompatibilizam bi predstavljao svojevrsnu harmoniju slobode i determinizma. To je pristup koji sugerira da slobodna volja i determinizam nisu nužno nespojivi. Kao što smo rekli, David Dennett zagovara kompatibilizam tvrdeći da slobodna volja može postojati unutar okvira koji uključuje prirodne zakone i kauzalnost (Harris, 2012: 22). Drugi pristup, nekompatibilizam, suprotstavlja se determinizmu tvrdeći da je slobodna volja neovisna o njemu. Nekompatibilisti poput Nagela upozoravaju da, ako su svi naši koraci prethodno utvrđeni, prava slobodna volja ostaje neodrživa (Vihvelin, 2022). Suvremeni filozofi pristupaju ovim pitanjima uzimajući u obzir i suvremene znanstvene spoznaje. Kvantna fizika, kao indeterministička teorija, nudi mogućnost za slobodnu volju koja proizlazi iz mikroskopskih događaja. Neuroznanost i kognitivna psihologija doprinose razumijevanju mehanizama donošenja odluka, dok se moralna odgovornost povezuje s posljedicama slobodnih izbora (Roskies, 2006: 420; Hodgson, 2011: 57–83; Focquaert et al., 2013: 253). Slijede neodeterminizam i kvantna fizika. Postoji spoznaja da su neki procesi u prirodi indeterministički na mikroskopskoj razini, što otvara mogućnost za slobodnu volju na temelju takvih događaja (Hodgson, 2011). Također, suvremeni filozofi sve više koriste saznanja iz neuroznanosti i kognitivne psihologije za razumijevanje prirode slobodne volje (Roskies, 2006: 423). Uz to, pitanje slobodne volje povezano je s moralnom odgovornošću. Razmatra se kako slobodna volja utječe na našu sposobnost da snosimo posljedice svojih postupaka (Focquaert et al., 2013: 247).

Ova raznolika perspektiva suvremene filozofije na slobodnu volju odražava evoluciju filozofske misli kroz povijest i sučeljava se sa suvremenim saznanjima iz znanosti i etike. Rasprava o slobodnoj volji ostaje duboko složena, s različitim pristupima koji se odražavaju u današnjem filozofskom diskursu.

1.3. Analiza ključnih pojmova, filozofskih teorija i argumentacija rada

U ovom poglavlju dublje ćemo definirati ključne pojmove slobodne volje i determinizma, istražiti važne filozofske teorije koje ih podržavaju te razmotriti glavne argumente koji stoje u osnovi ove rasprave.

Možemo reći da se slobodna volja tradicionalno opisuje kao sposobnost pojedinca da svjesno donosi odluke i djeluje prema vlastitim namjerama i motivima, neovisno o vanjskim prisilama ili uzrocima. Focquaert, Glenn i Raine (2013: 253) navode da slobodna volja podrazumijeva da pojedinac može izabrati između različitih mogućnosti i da nije potpuno određen pozadinskim uzrocima. Nadalje, determinizam iznosi da svaki događaj i svaka radnja imaju prethodno određene uzroke, a cijeli svijet se može promatrati kao lanac uzročno-posljedičnih veza. Prema Harrisu (2012: 12), determinizam tvrdi da „svaki događaj, uključujući i ljudsko ponašanje, ima uzrok ili uzroke koji se nalaze u događajima koji su ga prethodili“.

Kako smo objasnili, u povijesti filozofije, ističu se tri glavne teorije koje podržavaju različite stavove o slobodnoj volji i determinizmu, tj. uvjerenja da su svi događaji univerzuma rezultat prirodnih zakona i uvjeta te da nije moguće postojanje istinski slobodnih ili slučajnih događaja: libertarijanizam, determinizam i kompatibilizam.

Libertarijanizam se ističe tvrdnjom da postoji istinska slobodna volja koja nije potpuno određena vanjskim čimbenicima i tvrdi da pojedinac ima pravu slobodno donositi odluke i odabrati između različitih mogućnosti. Prema Bobzienu (2001), libertarijanizam tvrdi da slobodna volja nije ovisna o tome jesu li naši postupci unaprijed određeni, već je važno ima li pojedinac mogućnost donošenja odluka bez prisile ili prisiljenih uvjeta (Willmott, 2016: 3). Primjerice, Jean-Paul Sartreova egzistencijalna sloboda koja se manifestira kroz odgovornost za vlastite postupke i identitet može se povezati s libertarijanizmom. Njegova perspektiva ističe pojedinčevu autonomiju, neovisnost u donošenju odluka. Dakle, pojedinac preuzima odgovornost za svoje postupke i oblikuje vlastiti identitet (Reynolds, 2022).

Slijedi deterministički pristup koji sugerira da svaki događaj i svaka radnja imaju prethodno određene uzroke, uključujući i naše odluke i ponašanje. Clarke (2008) ističe da determinizam tvrdi da ako su naši postupci određeni unaprijed, nemamo stvarnu kontrolu nad njima, što dovodi do zaključka da slobodna volja nije moguća (Willmott, 2016: 6). Uzimajući u obzir radove Montanye (2019) te O'Connor (2022), ovdje bismo mogli svrstati Sigmunda Freuda. Freudova teorija nesvjesnih impulsa implicira determinizam. Njegova perspektiva ukazuje na ograničenja klasičnog poimanja slobodne volje kao svjesnih izbora te otvara vrata pitanju koliko smo zaista slobodni u svojim odlukama.

Kompatibilistička teorija pokušava pomiriti slobodnu volju s determinizmom tvrdeći da slobodna volja i determinizam mogu koegzistirati. Prema Kaneu (Willmott, 2016: 6), kompatibilizam iznosi da slobodna volja može egzistirati čak i ako je svijet deterministički, jer slobodna volja nije ovisna o tome jesu li naši postupci unaprijed određeni, već o tome ima li pojedinac mogućnost donošenja odluka bez prisile ili prisiljenih uvjeta. Po procjeni utemeljenoj na Montanye (2019) te O'Connor (2022), ovdje bismo svrstali Aristotela, sv. Augustina, Immanuel Kanta, i spomenutog Daniel Dennetta. Aristotel je isticao da slobodna volja proizlazi iz racionalne naravi čovjeka. Njegovu perspektivu povezujemo s kompatibilizmom, jer smatra da ljudi donose odluke temeljene na svojoj sposobnosti za razumsko prosuđivanje i vrijednosti. Augustinova duhovna dimenzija slobodne volje, koja uključuje slobodu izbora unutar okvira Božjeg plana također se može povezati s kompatibilizmom. Naglasak na duhovnoj slobodi i Božjoj milosti ukazuje na mogućnost slobodnih izbora unatoč determiniranim okolnostima. Kantova teorija autonomne slobodne volje usko je povezana s kompatibilizmom. Njegova perspektiva tvrdi da slobodna volja proizlazi iz sposobnosti osobe da slijedi moralne zakone koje je sam postavio, što podupire ideju autentičnih izbora unutar determiniranog okvira. Dennett zagovara kompatibilizam tvrdeći da slobodna volja može postojati unutar okvira koji uključuje prirodne zakone i kauzalnost. Pokušava uskladiti slobodnu volju s determinizmom, odražava suvremeni pristup prema slobodnoj volji. Njegova teorija ističe da unatoč determiniranom okruženju, pojedinac ima sposobnost izbora unutar tog sustava (Montanye, 2019: 98–124; O'Connor et al., 2022).

Pitanje je jesu li slobodna volja i determinizam nespojivi i može li slobodna volja postojati u svijetu koji se može potpuno opisati determinističkim zakonima. U filozofskim krugovima, ova debata je potaknula niz općih argumenata. Za svrhu bolje analize u ovome radu, proučit ćemo nekoliko argumenata koristeći radove prethodno spomenutih autora te uvođenjem

dodatne literature. Konkretno, istražiti ćemo tri argumenta: argument nedostatka kontrole, argument vezan uz predznanje budućnosti i argument introspekcije. Prvo, Roskies (2006) za argument nedostatka kontrole navodi da deterministi tvrde da, ako su naši postupci određeni unaprijed, nemamo stvarnu kontrolu nad njima, što dovodi do zaključka da slobodna volja nije moguća. Odnosno, ako sve naše odluke i postupci proizlaze iz lanca uzroka i posljedica, tada je slobodna volja iluzija. Nadalje, za argument s poznavanjem budućnosti Nichols i Knobe (2007) smatraju da, ako bismo imali potpuno znanje o budućim događajima, mogli bismo predvidjeti sve naše odluke i postupke, što opet ukazuje na nemogućnost slobodne volje (Willmott, 2016: 2). Ovo sugerira da ne postoji stvarna autonomnost u donošenju odluka ako je ishod već unaprijed poznat. Posljednje, za argument introspekcije Monroe i Malle (2010) tvrde da osjećamo da imamo slobodnu volju jer osjećamo da smo svjesni svojih odluka i djelovanja, ali to ne znači nužno da slobodna volja postoji u stvarnosti. Suprotno tome, da bismo bolje razumjeli ove argumente, pogledajmo nekoliko primjera i kontrargumentata koji su potaknuli ova filozofska razmatranja (Willmott, 2016: 2). Prvo imamo egzistenciju unaprijed određenih događaja. Haggard (2011) navodi pitanje identifikacije slobodne volje. Možemo li identificirati događaje u našem životu koji se čine unaprijed određeni, a ipak osjećamo da smo imali slobodnu volju u donošenju odluka? Slijedi pitanje determinizma u znanosti (Willmott, 2016: 31). Eastman i Campbell (2006) istražuju kako se determinizam odnosi na zakone prirode u znanosti, poput Newtonove gravitacije i zakona termodinamike (Willmott, 2016: 77). Te posljednje, a za naš rad i najvažnije; filozofija kaznenog prava. U svjetlu rasprave o slobodnoj volji, Baum (2013) istražuje kako rasprave o slobodnoj volji utječu na pravni sustav i moralnu odgovornost za kaznena djela (Willmott, 2016: 26).

1.4. Biološki determinizam i moralna odgovornost

Biološki determinizam se odnosi na teoriju prema kojoj naše ponašanje i djelovanje uvelike oblikuju genetski i neuroznanstveni čimbenici. Ovaj pristup sugerira da naše biološke karakteristike i neurološke strukture imaju značajan utjecaj na naše odluke i ponašanje, te stoga naše postupke možemo predvidjeti na temelju naše biološke konstitucije (Roskies, 2012; Hodgson, 2011). Genetski faktori odnose se na nasljeđivanje određenih gena od roditelja koji mogu utjecati na naše fizičke i kognitivne karakteristike, dok se neuroznanstveni čimbenici odnose na strukturu i funkciju našeg mozga koji igraju ključnu ulogu u donošenju odluka i ponašanju (Baum, 2013).

Jedno od ključnih pitanja koja se javljaju u vezi s biološkim determinizmom jest kako ovaj pristup može utjecati na našu pojedinačnu moralnu odgovornost za naša djela. Ako naše ponašanje i odluke doista proizlaze iz naše biološke konstitucije, može li se pojedinac smatrati odgovornim za svoje postupke, posebno ako je ta biološka podloga izvan njegove kontrole? (Willmott, 2016). Primjena biološkog determinizma na pitanje moralne odgovornosti može stvoriti brojne etičke i pravne dileme. Ako prihvatimo da su naša djela nužna posljedica bioloških čimbenika, postavlja se pitanje je li moralna odgovornost još uvijek relevantna ili je možda neophodno preispitati tradicionalni sustav moralne krivnje. U kontekstu prava, biološki determinizam može imati implikacije za izricanje kazni i priznavanje olakšavajućih okolnosti za zločine koji su navodno potaknuti biološkim faktorima (Eastman i Campbell, 2006). Međutim, pristup biološkog determinizma također može izazvati zabrinutost glede potencijalnog zanemarivanja individualne odgovornosti i prebacivanja krivnje na biološke faktore. To bi moglo dovesti do oslabljivanja koncepta osobne autonomije i moralne agencije (Roskies, 2012; Hodgson, 2011).

Godine 2015. oformljena je tzv. Bioethics Commission, komisija za ispitivanje etike istraživanja iz neuroznanosti i društvenih implikacija primjene neuroznanstvenih istraživanja; bila je dio inicijative MOZAK (Bioethics Commission, 2015: 10). Komisija je iznijela četrnaest preporuka kojima je nastojala proučiti mnoga bioetička pitanja. Među ostalim, navodi da je uz sve dileme važno pravilno balansirati znanstvena istraživanja i spoznaje o biološkim čimbenicima koji oblikuju naše ponašanje s pravima pojedinca i društvenim vrijednostima koje osiguravaju odgovornost i pravednost u društvu (Bioethics Commission, 2015: 79). Dakle, biološki determinizam predstavlja zanimljiv i složen aspekt u razmatranju odnosa između slobodne volje i determinizma. Razumijevanje kako biološki čimbenici oblikuju naše ponašanje može pružiti dublji uvid u ljudsku prirodu, ali istovremeno postavlja brojna filozofska, etička i pravna pitanja o moralnoj odgovornosti. Važno je pristupiti ovim temama s otvorenim umom i pažljivo balansirati znanstvena otkrića s etičkim vrijednostima kako bismo pronašli najprimjereniji odgovor na ovu kompleksnu raspravu (Bioethics Commission, 2015).

1.5. Kompatibilizam kao moguće rješenje

Willmott (2016) navodi da kompatibilizam je filozofska teorija koja pokušava pomiriti ideju slobodne volje s determinizmom, tvrdeći da ove dvije koncepcije nisu međusobno isključive. Prema kompatibilistima, slobodna volja može postojati čak i u svijetu koji se može potpuno opisati determinističkim zakonima, jer slobodna volja nije ovisna o tome jesu li naši postupci unaprijed određeni, već o tome ima li pojedinac mogućnost donošenja odluka bez prisile ili prisiljenih uvjeta (Willmott, 2016:4). Ovaj pristup nudi okvir za razumijevanje moralne odgovornosti unatoč utjecaju biološkog determinizma. Iako biološki faktori mogu oblikovati naše ponašanje, kompatibilisti tvrde da nas to ne isključuje iz moralne odgovornosti za naše djela. Prema njihovom viđenju, moralna odgovornost ne zahtijeva potpunu slobodu izbora, već samo dovoljno slobode da donosimo odluke na temelju svojih vlastitih želja, uvjerenja i vrijednosti (Roskies, 2012: 1).

Sam Harris, u već spomenutom djelu *Free Will* (2012), navodi da nam analiza kompatibilizma omogućuje dublje razumijevanje kako biološki determinizam ne mora nužno dovesti do odbacivanja pojedinačne moralne odgovornosti. Umjesto toga, kompatibilisti sugeriraju da čak i ako su naša djela utemeljena na biološkim čimbenicima, još uvijek možemo snositi moralnu odgovornost za svoje postupke, jer oni proizlaze iz naše unutarnje volje i karaktera (Harris, 2012). Nadalje, Focquaert, (Focquaert et al., 2013) navodi da je unutar filozofskih, pravnih i znanstvenih krugova kompatibilizam kontroverzna tema. Dakle, mnogi filozofi podržavaju ovu teoriju kao razumnu alternativu između potpune slobodne volje i determinizma, dok drugi ističu njezine nedosljednosti. Baum (2013) ističe, pak, da u pravnom sustavu, koncept kompatibilizma može imati važne implikacije za razumijevanje i utvrđivanje moralne odgovornosti za kaznena djela. U drugu ruku, Roskies (2012) dotiče se tematike, ali u kontekstu znanstvenih krugova. Navodi da neka istraživanja u području neuroznanosti sugeriraju da kompatibilizam može pružiti koristan okvir za razumijevanje kako naše biološke karakteristike i odluke međusobno djeluju u procesu donošenja odluka.

Zaključno, kompatibilizam predstavlja jedan od mogućih odgovora na pitanje o odnosu slobodne volje i determinizma te na utjecaj biološkog determinizma na moralnu odgovornost. Razumijevanje ove teorije omogućuje nam da bolje sagledamo kompleksnost ovih temeljnih pitanja i njihovu važnost u različitim aspektima ljudskog života.

1.6.Pregled relevantnih argumentacija

Razmatranje slobodne volje, determinizma i biološkog determinizma otvara vrlo kompleksne i duboke filozofske rasprave zato ćemo ponoviti neke od glavnih argumenata i kontra-argumenata koji se tiču ovih koncepata. Također, objasniti ćemo kako oni mogu oblikovati različite stavove i tumačenja o moralnoj odgovornosti pojedinca.

Argumenti o slobodnoj volji su argumenti introspekcije i argument o moralnoj agenciji. Argument introspekcije sugerira da osjećamo da imamo slobodnu volju jer osjećamo da smo svjesni svojih odluka i djelovanja, ali to ne znači nužno da slobodna volja postoji u stvarnosti (Willmott, 2016). To može ukazivati na iluziju slobodne volje koju doživljavamo. Argument o moralnoj agenciji tvrdi da je za moralnu odgovornost moramo posjedovati slobodnu volju kako bismo bili zaduženi za svoje ponašanje i mogli snositi posljedice (Willmott, 2016). Ako nismo stvarno nezavisni u odlučivanju o svojim aktima, možda nismo sposobni preuzeti etičku odgovornost za svoje djelovanje. Argumenti o determinizmu su onaj o nedostatku kontrole te poznavanju budućnosti. Argument o nedostatku kontrole tvrdi da, ako su naši postupci određeni unaprijed, nemamo stvarnu kontrolu nad njima, što dovodi do zaključka da slobodna volja nije moguća (Roskies, 2006). Ako je svijet deterministički, možda ne možemo biti stvarni kreatori svojih odluka. Argument o poznavanju budućnosti ukazuje na nemogućnost slobodne volje ako bismo imali potpuno znanje o budućim događajima jer bismo mogli predvidjeti sve naše odluke i postupke (Nichols i Knobe, 2007). Ako su naše odluke unaprijed poznate, može li se govoriti o istinskoj slobodnoj volji? Argumenti biološkog determinizma su argument o utjecaju genetskih faktora i onaj o neuroznanstvenim čimbenicima. Argument o utjecaju genetskih faktora sugerira da nasljeđivanje određenih gena može značajno utjecati na naše ponašanje i odluke (Baum, 2013). Ako naši geni oblikuju naše postupke, može li se pojedinac smatrati odgovornim za svoje djelovanje? Argument o neuroznanstvenim čimbenicima ističe da struktura i funkcija našeg mozga igraju ključnu ulogu u donošenju odluka i ponašanju (Roskies, 2012). Ako naše neurološke strukture diktiraju naše postupke, kako to utječe na našu moralnu odgovornost? Dakle, kompatibilizam se postavlja kao moguće rješenje. Kompatibilizam je filozofska teorija koja pokušava pomiriti slobodnu volju s determinizmom tvrdeći da slobodna volja i determinizam mogu koegzistirati (Willmott, 2016: 4). Prema kompatibilizmu, iako su naša djela i odluke oblikovane biološkim čimbenicima, još uvijek možemo snositi moralnu odgovornost jer proizlaze iz naše unutarnje volje i karaktera (Roskies, 2012).

Razmatranje kako ove argumentacije mogu oblikovati različite stavove i tumačenja o moralnoj odgovornosti važno je za pravni sustav, razvoj etičkih smjernica te razumijevanje

ljudskog ponašanja i motivacija. Ponavljamo da je važno pažljivo balansirati znanstvena otkrića i filozofske teorije s pravima pojedinca i društvenim vrijednostima kako bismo pronašli najprimjereniji odgovor na ova duboka i kompleksna pitanja (Haggard, 2011).

2. Zakoni i odgovornost djelovanja

U ovom dijelu, po uzoru na drugo poglavlje knjige „Biological Determinism, Free Will and Moral Responsibility“, C. Willmotta (2016) istražiti ćemo kazneno pravo i različite dimenzije odgovornosti koje se primjenjuju u različitim kontekstima. U tom je poglavlju Willmott proučavao postojeće legislative vezane uz mentalne bolesti te kriminalne slučajeve, a mi ćemo proučiti odgovornost djelovanja, kaznene zakone, sankcioniranje počinitelja itd.

U okviru zakonodavstva, kako navodi Ripstein (2000), odgovornost možemo promatrati kroz prizmu moralne, civilne ili kaznene odgovornosti, svaka s vlastitim dubokim implikacijama i posljedicama. Nadalje, kao što u navedenom poglavlju Willmott (2016: 9) kaže, ključno je analizirati situacije u kojima se može primijeniti smanjenje ili oslobođenje od odgovornosti, kao što su situacije prisilnih postupaka, nužne obrane, mentalnih poremećaja ili nedostatka svjesnosti o protuzakonnosti djela. Osim toga, i mi ćemo razmotriti pitanje slobodne volje u kontekstu kaznenog prava. Bitno je dublje proučiti kako zakoni i pravni sustavi pristupaju situacijama u kojima je moralna odgovornost pojedinca nejasna ili osporavana (Willmott, 2016). Istraživanje stvarnih slučajeva gdje su sudovi donosili presude temeljene na ovim pitanjima pružit će nam uvid u složenost i izazove s kojima se pravosudni sustavi suočavaju pri određivanju odgovornosti za djela. Ovaj dio rada ima za cilj pridonijeti dubljem razumijevanju pristupa zakonima i pravosudnim sustavima u rješavanju pitanja odgovornosti za postupke te kako se tiče koncepta slobodne volje u okviru kazneno političkog okvira. Pravilno razumijevanje ovog aspekta pomaže nam bolje sagledati etičke i pravne dileme koje se pojavljuju prilikom razmatranja odgovornosti za djela u kontekstu slobodne volje i determinizma.

2.1. Definiranje odgovornosti djelovanja

Odgovornost djelovanja ključan je koncept u pravnom sustavu. Ona odražava ideju da pojedinci moraju snositi posljedice vlastitih odluka. U pravnoj perspektivi, odgovornost za djela određuje se na temelju toga je li osoba svjesno i namjerno izvršila djelo, te je li djelo u

suprotnosti sa zakonom. Ovdje se primjenjuje koncept slobodne volje, koji implicira da pojedinac ima kontrolu nad svojim odlukama i postupcima (Willmott, 2016).

U kaznenom pravu postoje različite vrste odgovornosti koje se primjenjuju na različite situacije. Moralna odgovornost proizlazi iz društvenih normi i vrijednosti, dok civilna odgovornost uključuje odgovornost za naknadu štete ili ispravljanje nepravde u građanskim parnicama. S druge strane, kaznena odgovornost ima za cilj kažnjavanje počinitelja zbog povrede društvenih pravila i zakona (Ripstein, 2000).

2.2. Kazneni zakoni i sankcioniranje počinitelja

Kazneni zakoni su ključan dio pravnog sustava koji utvrđuje vrstu i razinu kazni za različite vrste kaznenih djela. Sankcioniranje počinitelja osigurava da osobe koje su prekršile zakon snose odgovarajuće posljedice za svoje postupke. Kazneni zakoni temelje se na ideji da je pojedinac odgovoran za svoje djelo, što pretpostavlja da je imao slobodnu volju donijeti tu odluku. Međutim, u nekim situacijama, pravni sustav može priznati okolnosti koje umanjuju ili potpuno isključuju odgovornost počinitelja. To uključuje situacije prisilne radnje, nužne obrane, duševne bolesti ili nedostatka svjesnosti o nezakonitosti postupka. U tim slučajevima, počinitelj može biti oslobođen kaznene odgovornosti jer se smatra da nije imao kontrolu nad svojim djelovanjem ili da nije svjestan posljedica svojih postupaka (Willmott 2016, Focquaert et al., 2013).

2.3. Premisa oslobođenja od odgovornosti i slobodna volja

Premisa oslobođenja od odgovornosti povezana je s pitanjem slobodne volje i utjecaja determinizma na ljudsko ponašanje. Ako se prihvati ideja biološkog determinizma, tj. da su naša ponašanja i odluke uvelike oblikovane genetskim i neuroznanstvenim čimbenicima, postavlja se pitanje je li pojedinac zaista odgovoran za svoje postupke ako su oni nužna posljedica bioloških faktora (Hodgson, 2011; Willmott, 2016). U takvim situacijama, pravni sustav može se suočiti s dilemom kako tretirati počinitelje koji su navodno izvršili djela pod utjecajem bioloških čimbenika. Postavlja se pitanje može li se moralna odgovornost i kazneni

postupak primijeniti na pojedinca čije su odluke i ponašanje određeni biološkim faktorima koji su izvan njegove kontrole (Willmott, 2016). Još jednom dolazimo do filozofskih i etičkih pitanja o prirodi odgovornosti i slobodne volje. Ako je naše ponašanje proizvod bioloških čimbenika, možemo li zaista biti odgovorni za svoje postupke? Kako pravni sustav može pravedno kazniti počinitelje ako njihove radnje nisu u potpunosti pod njihovom kontrolom?

Neki filozofi (Hodgson, 2011; Willmott, 2016) tvrde da biološki determinizam ne mora nužno isključiti slobodnu volju i moralnu odgovornost. Oni ističu da unatoč biološkim čimbenicima, pojedinac još uvijek može imati određenu razinu kontrole nad svojim postupcima i donošenjem odluka. Također, Baum (2013) istražuje mogućnost genetske predispozicije za nasilje i postavlja pitanje koliko bi to trebalo utjecati na moralnu odgovornost u kaznenim slučajevima (Willmott, 2016: 26). Ova pitanja imaju dubokog utjecaja na pravni sustav i moralne vrijednosti društva. Razumijevanje kako se pravni sustav nosi s ovim dilemama može pomoći u postizanju ravnoteže između individualne odgovornosti i utjecaja bioloških faktora na ponašanje. Uzimajući u obzir raznolike perspektive iz filozofije i neuroznanosti, pravni sustav može razviti suvremen i etički osviješten pristup obradi slučajeva odgovornosti djelovanja (Hodgson, 2011; Willmott, 2016).

2.4. Izazovi odgovornosti i slobodne volje u pravnom sustavu: analiza zakona, okolnosti smanjenja odgovornosti i primjeri iz prakse

Kako bi pravilno tretirali pitanje odgovornosti za djela u kontekstu slobodne volje i determinizma, pravni sustavi moraju razmotriti i različite vrste odgovornosti koje se primjenjuju na različite situacije i razlikovati moralnu, civilnu i kaznenu odgovornost (Roskies, 2012). U svakom od ovih oblika odgovornosti, postoje specifične implikacije i posljedice koje se odnose na pojedinca i društvo.

Kada je moralna odgovornost pojedinca nejasna ili osporavana, pravni sustavi obično razmatraju okolnosti koje mogu dovesti do smanjenja ili oslobođenja od odgovornosti. Na primjer, situacije prisilne radnje, kada osoba djeluje pod prijetnjom ili prisilom, mogu utjecati na njezinu moralnu odgovornost za to djelo (Willmott, 2016:13). Također, nužna obrana, odnosno situacija u kojoj pojedinac djeluje u samoobrani kako bi zaštitio sebe ili druge od nasilja, također može biti relevantna u određivanju odgovornosti za djelo (Willmott, 2016).

Pitanje mentalnog zdravlja također ima ključnu ulogu u pravnom određivanju odgovornosti. Ako osoba pati od ozbiljne duševne bolesti ili nema svjesnosti o nezakonnosti svog postupka, njezina moralna i kaznena odgovornost može biti smanjena ili osporena (Willmott, 2016). Jedan od primjera iz pravne prakse koji se odnosi na ovu temu je slučaj koji je uključivao genetski faktor. U jednom suđenju, obrana je tvrdila da je optuženi počinio nasilno djelo zbog genetske predispozicije za impulzivno nasilje. U ovom slučaju, pravni sustav morao je uzeti u obzir znanstvene spoznaje o genetskim čimbenicima i njihovoj ulozi u oblikovanju ponašanja optuženog kako bi pravilno odredio njegovu moralnu i kaznenu odgovornost (Willmott, 2016: 48).

Osim toga, pravni sustavi također se mogu suočiti s izazovima u određivanju odgovornosti za djela kada se radi o pitanju slobodne volje i utjecaja determinizma. Iako postoje zakoni koji prepoznaju utjecaj vanjskih faktora na ponašanje pojedinca, pitanje slobodne volje i determinizma i dalje ostaje kompleksno pitanje (Harris, 2012). Istraživanje primjera iz prakse gdje su sudovi donosili odluke na temelju ovih pitanja pružio je uvid u složenost i izazove s kojima se suočavaju pravosudni sustavi u određivanju odgovornosti za djela (Willmott, 2016).

U svakom slučaju, važno je pravilno balansirati znanstvena istraživanja i spoznaje o biološkim čimbenicima koji oblikuju ponašanje s pravima pojedinca i društvenim vrijednostima koje osiguravaju odgovornost i pravednost u društvu (Nichols i Knobe, 2007: 678). Pravilno sagledavanje ovog aspekta ima za cilj pružiti dublje razumijevanje etičkih i pravnih dilema koje se javljaju kad se razmatra odgovornost za djela u kontekstu slobodne volje i determinizma (Willmott, 2016). Uzimajući u obzir sve ove čimbenike, pravni sustavi nastoje postupati pravedno i dosljedno u određivanju odgovornosti za djela, priznavajući kompleksnost i raznolikost situacija koje mogu utjecati na moralnu odgovornost pojedinca.

3. Suvremena znanstvena otkrića i pitanje slobodne volje i moralne odgovornosti

U ovom poglavlju dublje ćemo istražiti kako suvremena znanstvena dostignuća u genetici i neuroznanosti oblikuju naše shvaćanje ljudskog ponašanja i proces donošenja odluka. Nadalje, analizirat ćemo kako se ta znanstvena saznanja primjenjuju u pravnim postupcima i sudskim odlukama koje se tiču moralne odgovornosti pojedinca.

3.1. Uvod u genetske analize i neuroznanost

Genetika je grana znanosti koja proučava genetsku osnovu ljudskih karakteristika i obilježja. Istraživanja provedena u ovom području otkrila su da genetske predispozicije mogu imati značajan utjecaj na različite aspekte ljudskog ponašanja, uključujući sklonosti prema agresiji, impulzivnosti ili emocionalnim reakcijama (Baum, 2013: 301).

Neuroznanost proučava kako neuronski procesi u mozgu oblikuju naše odluke i ponašanje. Napredak tehnologije omogućio je sve detaljnije proučavanje mozga i njegovih funkcija, što je dovelo do dubljeg razumijevanja mehanizama koji upravljaju ljudskim djelovanjem. Istraživanja su pokazala da mozak donosi odluke na temelju složenih neuronskih mreža, koje kombiniraju različite signale i informacije kako bi odabrali najprikladnije akcije (Roskies, 2006: 420). No, ova otkrića potvrđuju naš izazov - je li pojedinac zaista slobodan u donošenju odluka ili su njegove odluke, barem djelomično, predodređene neuronskom aktivnošću u mozgu?

3.2. Neuroznanost i odlučivanje

Mozak obrađuje informacije i signale iz okoline, vlastitih osjetila i memorije te integrira te podatke kako bi odabrao najprikladnije akcije. Ovi procesi odlučivanja često se odvijaju brzo i nesvjesno, što ukazuje na to da donošenje odluka možda nije uvijek povezano s potpunom svjesnom kontrolom (Roskies, 2006: 420).

Prema tradicionalnom pogledu na slobodnu volju, pojedinac ima potpunu svjesnost i kontrolu nad svojim odlukama i postupcima, neovisno o vanjskim utjecajima. Međutim, Haggard (2011) ističe da neuroznanstveni podaci ukazuju na to da se mnoge odluke donose na razini mozga koja nije uvijek svjesna i da se neuronska aktivnost može promijeniti pod utjecajem vanjskih čimbenika. Ovakva saznanja mogu potkopati tradicionalni koncept slobodne volje (Willmott, 2016: 31).

Kako pravni sustavi tretiraju pojedince čija moralna odgovornost može biti dovedena u pitanje zbog neuroznanstvenih saznanja? Kako se postupa s onima koji su izvršili kazneno djelo, ali istovremeno pokazuju promjene u mozgu koje ukazuju na određene poremećaje ili predispozicije? Kako se ova saznanja odražavaju na kaznenu politiku i pravednost u društvu?

3.3. Uloga mozga u ljudskom ponašanju

U ovom potpoglavlju istražiti ćemo dublje ulogu mozga u ljudskom ponašanju, koristeći primjere ljudskog nasilja kao ilustraciju kompleksnosti moralne odgovornosti i njezinog sučeljavanja s neuroznanstvenim saznanjima. Kroz analizu pet različitih slučajeva nasilja, razmotrit ćemo kako različiti čimbenici, uključujući dob, okolnosti okoline i stanje mozga, oblikuju našu percepciju krivnje i odgovornosti. Slijede primjeri za razmatranje (Harris, 2012: 36):

- 1) Mladom životu je došao tragičan kraj kada je četverogodišnji dječak, igrajući se s očevim napunjenim i neosiguranim pištoljem pohranjenim u ladici ormara, slučajno opalio i uzrokovao smrt mlade žene.
- 2) Drugi neugodan primjer uključuje dvanaestogodišnjeg dječaka koji je trpio neprestano fizičko i emocionalno zlostavljanje. Kao odgovor na zadirkivanje, namjerno je uzeo očev vatreni oružje i smrtonosno upucao mladu ženu.
- 3) U slučaju koji odražava povijest dugotrajnog zlostavljanja u djetinjstvu, 25-godišnji muškarac namjerno je ubio svoju djevojku nakon što ga je ostavila zbog drugog muškarca.
- 4) 25-godišnji muškarac, odgojen od strane brižnih roditelja i lišen zlostavljanja, namjerno je okončao život nepoznate mlade žene iz čistog zadovoljstva.

- 5) Slično tome, 25-godišnji muškarac s pozitivnim odgojem izveo je isti okrutni čin ubojstva nepoznate žene iz zabave. Međutim, otkriće tumora na veličinu loptice za golf u njegovom medijalnom prefrontalnom korteksu izmijenilo je etičku procjenu i postavilo pitanja o njegovoj krivnji.

U svakom od ovih slučajeva, smrt mlade žene rezultat je djela koja su proizašla iz mozga drugog pojedinca. Međutim, razina moralnog ogorčenja prema primjerima ovisi o kontekstualnim čimbenicima u svakom od slučajeva. Možemo instinktivno sumnjati u stvarnu namjeru četverogodišnjaka i prepoznati da su namjere dvanaestogodišnjaka drugačije od odraslih. Različite razine zrelosti i uvjeti okruženja dodatno kompliciraju dodjelu krivnje. Povijest zlostavljanja i okidačke okolnosti mogu ublažiti krivicu, dok psihopatsko ponašanje i tumor mozga postavljaju kompleksne moralne kalkulacije.

Razmatranje ovih nijansi moralne odgovornosti usred konstantne uloge mozga i njegovih utjecaja predstavlja izazov. Iako ne moramo pripisivati ljudski um kao uzročnika, prepoznavanje opasnih pojedinaca oslanja se na činjenicu svjesne namjere nanošenja štete. Procjena krivnje i dalje uključuje aspekte kao što su osobnost, prethodni prekršaji, udruživanje i motivi. Odstupanja od uobičajenog karaktera mogu utjecati na našu procjenu rizika koji pojedinac predstavlja drugima. Ako osoba ne pokazuje kajanje te pokazuje istovremenu sklonost nasilju, koncept slobodne volje postaje sekundaran u usporedbi s opasnošću koju predstavlja (Harris, 2012: 37).

3.4. Studije iz matičnih znanstvenih disciplina

Studije genetike omogućuju nam razumijevanje nasljeđivanja genetskog materijala od roditelja i kako to može utjecati na različite aspekte ljudskog ponašanja. Neki geni mogu biti povezani s određenim osobinama ličnosti, sklonostima prema riziku ili impulzivnosti, što može imati utjecaj na odluke koje pojedinac donosi (Baum, 2013). Primjerice, studije su istraživale povezanost gena koji reguliraju određene neurotransmitere s tendencijom prema agresivnosti ili impulzivnosti. Neuroznanstvene studije proučavaju kako se ponašanje i odluke odražavaju na aktivnost mozga. Različite aktivnosti u određenim dijelovima mozga mogu biti povezane s različitim vrstama ponašanja i moralnih procjena (Roskies, 2012). Tehnologija poput funkcionalne magnetske rezonancije (fMRI) omogućuje istraživačima da prate neuronsku

aktivnost dok pojedinci donose odluke, što daje uvid u složenost neuronskih procesa povezanih s moralnim donošenjem odluka (Willmott, 2016: 21).

Studije iz genetike i neuroznanosti pružaju mnoge relevantne spoznaje. Primjerice, one o genetskim faktorima mogu postaviti pitanja o odgovornosti pojedinca za njihove postupke ako su genetski uvjetovani sklonošću prema određenim vrstama ponašanja (Harris, 2012). S druge strane, kako je rekao Haggard (2011), neuroznanstvene spoznaje mogu ukazivati na činjenicu da se mnoge odluke donose nesvjesno i da mozak igra ključnu ulogu u formiranju ponašanja, što opet može dovesti u pitanje tradicionalni koncept slobodne volje (Willmott, 2016: 31).

3.5. Primjeri pravosudnih suđenja

Primjeri kriminalnih suđenja s upotrebom genetskih i neuroznanstvenih podataka u postupku donošenja sudskih odluka pružaju uvid u složenost koju pravosudni sustavi susreću pri suočavanju s pitanjem slobodne volje i moralne odgovornosti.

Jedan od takvih primjera je već spomenut slučaj iz djela Baum (2013), u kojem je optuženi bio podvrgnut genetskoj analizi kako bi se utvrdilo postojanje genetskog faktora povezanog s impulzivnim nasilnim ponašanjem. Obrana je mogla osporavati moralnu odgovornost optuženog tvrdeći da su njegovi postupci nužna posljedica genetske predispozicije, a ne slobodna volja (Willmott, 2016: 48).

Također, primjeri uključuju situacije u kojima su neuroznanstveni podaci korišteni kako bi se istražila neuronska aktivnost optuženih tijekom donošenja odluka. Dakle, upotrebom tehnologije poput fMRI, sudovi mogu dobiti uvid u to kako određene odluke i moralna procjena mogu biti povezane s aktivnostima u određenim dijelovima mozga. To može pomoći sudovima u razumijevanju drugih čimbenika koji se odražavaju na moralno ponašanje optuženih i na temelju toga donošenje pravednih sudskih odluka (Roskies, 2012: 5).

Slijedi još nekoliko primjera iz prakse koji su se suočili s pitanjem utjecaja znanstvenih spoznaja, posebno neuroznanosti i genetike, na donošenje sudskih odluka i sankcija u kontekstu moralne odgovornosti. U jednom sudskom slučaju, obrana je tvrdila da je optuženi počinio

nasilno djelo zbog specifičnih neuronskih aktivnosti u njegovom mozgu koje su ukazivale na impulsivnost. Obrana je tvrdila da bi to trebalo smanjiti njegovu moralnu odgovornost za djelo. U ovom slučaju, sud je morao uzeti u obzir neuroznanstvene dokaze i njihovu relevantnost u procjeni odgovornosti optuženog (Willmott, 2016: 29). U drugom slučaju, obrana je tvrdila da optuženi posjeduje genetsku predispoziciju za impulzivno nasilje zbog specifičnog gena. Obrana je argumentirala da je to smanjilo njegovu kontrolu nad postupcima te bi trebalo utjecati na izricanje kazne. Pravosudni sustav morao se suočiti s pitanjem koliko genetski čimbenik može utjecati na moralnu odgovornost osobe za njegove postupke (Willmott, 2016: 29). U nekim slučajevima, optuženi su tvrdili da su njihova djela rezultat teških duševnih bolesti ili poremećaja ličnosti, što bi moglo smanjiti njihovu moralnu i kaznenu odgovornost. Pravni sustav morao je uzeti u obzir neuroznanstvena i psihijatrijska istraživanja kako bi razumio utjecaj ovih stanja na postupke optuženih i adekvatno im pristupio (DeLisi i Vaughn, 2014).

Pitanje kako znanstveni dokazi, uključujući genetske analize i neuroznanstvena istraživanja, mogu utjecati na izricanje kazni važno je pitanje. U nekim slučajevima, znanstvene spoznaje mogu potaknuti sudove na propisivanje rehabilitacijskih programa i liječenja umjesto samo kaznenih sankcija. To može imati implikacije za pristup pravde i rehabilitacije unutar pravosudnog sustava (Greene et al., 2004).

Svi ovi primjeri ukazuju na složenost koju pravni sustavi trebaju imati u vidu kada se suočavaju s pitanjima odgovornosti za djela u kontekstu slobodne volje i determinizma. Oni također pokazuju važnost pravilnog sagledavanja znanstvenih saznanja i etičkih implikacija u postupanju s optuženima kako bi se osigurala pravednost i pravilnost sudskih odluka. Primjeri ilustriraju kako suvremena znanstvena otkrića, kao što su genetska analiza i neuroznanost, imaju sve veći utjecaj na pravosudni sustav i proces donošenja sudskih odluka (Willmott, 2016). Sve veći broj suđenja uključuje upotrebu znanstvenih podataka kako bi se bolje razumjela priroda ponašanja optuženih i njihova moralna odgovornost za počinjene zločine. Unatoč napretku u korištenju znanstvenih podataka u pravnoj praksi, postoje i brojni izazovi i etička pitanja koja proizlaze iz ovakvog pristupa. Pitanja privatnosti i prava pojedinca, kao i točnost i pouzdanost znanstvenih metoda, često se raspravljaju u sudskim postupcima koji koriste genetske i neuroznanstvene podatke (Bioethics Commission, 2015).

Sažeto, primjeri kriminalnih suđenja koji koriste genetske i neuroznanstvene podatke pružaju zanimljiv uvid u način na koji se suvremena znanstvena otkrića primjenjuju u pravnoj

praksi. Ovi primjeri postavljaju pitanja o odgovornosti za djela u kontekstu slobodne volje i moralne procjene te istovremeno naglašavaju važnost pažljivog i uravnoteženog pristupa znanstvenim spoznajama u pravosudnim odlukama. Pravni sustavi moraju nastaviti pratiti razvoj znanstvenih disciplina kako bi prilagodili pristup pravdi u skladu s novim saznanjima, osiguravajući pritom pravednost i poštovanje prava pojedinca.

3.6. Implikacije za kaznenu politiku i pravednost u društvu

Suvremena znanstvena saznanja o utjecaju genetike i neuroznanosti na pitanje slobodne volje i moralne odgovornosti imaju značajne implikacije za kaznenu politiku i pravednost u društvu (Harris, 2012; Willmott, 2016). Ova saznanja postavljaju izazove pred pravosudne sustave u određivanju odgovornosti za počinjene zločine i donošenju pravednih sudskih odluka. Jedna od ključnih implikacija za kaznenu politiku je potreba za prilagodbom pristupa u suzbijanju kriminala i donošenju kaznenih sankcija. Kada se u obzir uzmu genetski i neuroznanstveni podaci koji ukazuju na mogućnost bioloških čimbenika koji oblikuju ponašanje, pravosudni sustavi moraju razmotriti kako pristupiti pojedincima koji su počinili zločine pod utjecajem ovih faktora. To može uključivati, kao što smo prethodno naveli, prilagodbu kaznenih sankcija kako bi se uzelo u obzir smanjeno djelovanje slobodne volje ili osigurala primjerena rehabilitacija (Greene et al., 2004: 1778). Implikacije za rehabilitacijske programe također su značajne. Razumijevanje genetskog i neurobiološkog utjecaja na ponašanje može ukazivati na potrebu za drugačijim pristupom u rehabilitaciji kriminalaca. Osobe koje su počinile zločine pod utjecajem bioloških čimbenika možda zahtijevaju posebne tretmane ili terapije koje će im pomoći u prevladavanju svojih impulsa i agresivnosti (Willmott, 2016). Osim toga, suvremena znanstvena saznanja mogu imati dubok utjecaj na način na koji društvo gleda na kriminalce i kako se odnosi prema njima u kontekstu kaznenog prava i socijalne pravde (Greene et al., 2004: 1776).

S druge strane, upotreba genetskih i neuroznanstvenih podataka u sudskim postupcima može izazvati još jedan niz etičkih pitanja. Postavlja se pitanje privatnosti i prava pojedinca na zaštitu svojih genetskih i neurobioloških podataka. Također, pitanje točnosti i pouzdanosti znanstvenih metoda može utjecati na vjerodostojnost ovih podataka u pravnoj praksi (Roskies, 2012). Upotreba genetskih i neuroznanstvenih podataka u pravosudnom kontekstu može dovesti do ozbiljnih povreda privatnosti pojedinca. Pitanje je jesu li takvi podaci dovoljno pouzdani za donošenje ključnih pravosudnih odluka te kako se osigurava da se informacije ne

koriste na diskriminatoran način. Postoji opasnost da bi ljudi mogli biti stigmatizirani i diskriminirani na temelju svojih genetskih ili neuroloških karakteristika, što bi suprotno osnovnim načelima pravednosti i ravnopravnosti. Slijedi nekoliko ključnih pitanja koja se odnose na etiku korištenja znanosti u pravnim postupcima, posebno u kontekstu pitanja slobodne volje, moralne odgovornosti i determinizma (Willmott, 2016).

Prvo se javlja pitanje etičnosti znanstvenih istraživanja. Kako bi znanstveni podaci i dokazi bili relevantni u pravnim postupcima, moraju se temeljiti na etički prihvatljivim istraživačkim metodama. To uključuje poštivanje etičkih standarda u radu s ispitanicima, pravilno dobivanje njihovog pristanka za sudjelovanje u istraživanju, zaštitu privatnosti i povjerljivosti podataka te izbjegavanje potencijalnih sukoba interesa. Neetičko postupanje u znanstvenim istraživanjima može dovesti do osporavanja njihove relevantnosti i primjenjivosti u pravosudnim postupcima (Willmott, 2016).

Slijedi problematika tumačenja znanstvenih dokaza. Willmott (2016) se dotiče te teme u svojoj knjizi *Biological Determinism, Free Will and Moral Responsibility: Insights from Genetics and Neuroscience*. Čini to u poglavlju „5.2 Should the Science Be Used in Court and, if so, in What Ways?“ U pravnim postupcima, znanstveni dokazi mogu biti vrlo složeni i zahtijevaju stručnu interpretaciju. Pitanje tko će tumačiti te dokaze, kako će se oni prenositi sudskom vijeću i kako će utjecati na donošenje odluka može biti etički izazov. Stručnjaci koji daju ekspertne izjave moraju biti objektivni i nepristrani te prenositi svoje spoznaje na razumljiv način sudskom vijeću kako bi se izbjegla mogućnost pogrešnog tumačenja i manipulacije podacima (Willmott, 2016: 71–82).

Nadalje, u Bioethics Commission (2015) stoji da kada se koriste znanstvene metode u pravnim postupcima, postoji opasnost od potencijalne diskriminacije i nepravednosti. Na primjer, ako se znanstveni dokazi koriste za profiliranje ili stigmatizaciju određenih skupina ljudi, to može dovesti do nepravednih presuda i kršenja njihovih prava. Pravni sustavi moraju osigurati da korištenje znanstvenih podataka ne dovede do diskriminacije i da se poštuju temeljna prava svih optuženih (Bioethics Commission, 2015: 53–85).

U nekim slučajevima, znanstveni dokazi mogu biti nejasni ili nesigurni, a različiti stručnjaci mogu imati različita tumačenja. U takvim situacijama, pravosudni sustavi moraju razmotriti koliko te spoznaje mogu pouzdano utjecati na donošenje sudskih odluka.

Prekomjerno oslanjanje na nesigurne znanstvene dokaze može dovesti do nepravednih presuda i kršenja prava optuženih. Uz to, znanstvena istraživanja i spoznaje često su podložni promjenama i napretku. Zbog toga je važno da pravosudni sustavi uzmu u obzir najnovije znanstvene spoznaje i da se redovito ažuriraju kako bi osigurali pravilno donošenje odluka (Bioethic Commission, 2015).

Ukupno gledano, korištenje znanstvenih metoda i saznanja u pravnim postupcima predstavlja izazov za pravosudni sustav, ali može biti vrlo korisno u razumijevanju složenih pitanja slobodne volje i moralne odgovornosti. No, istovremeno, etička pažnja i pažljiva primjena znanstvenih dokaza od suštinske su važnosti kako bi se osigurala pravednost i poštovanje prava svih osoba u pravosudnom procesu. Suvremena znanstvena saznanja o utjecaju genetike i neuroznanosti na pitanje slobodne volje i moralne odgovornosti postavljaju mnoga pitanja koja zahtijevaju pažljivo razmatranje kako bi se osigurala pravednost u društvu. Pravosudni sustavi moraju biti otvoreni za prihvaćanje novih spoznaja i prilagodbu pristupa kako bi osigurali da kaznena politika i rehabilitacijski programi budu pravični i u skladu s novim saznanjima iz znanstvene zajednice (Greene et al., 2004; Willmott, 2016).

3.7. Pravda, znanost i pravo: integracija filozofskih, znanstvenih i pravnih perspektiva

Kada se zagledamo u široki spektar filozofskih i pravno-etničkih pristupa pravdi i kaznenoj politici, postaje očito da su suvremena znanstvena saznanja dodatno obogatila ove teorije. Na primjer, restaurativna pravda, koja promiče obnovu štete i pomirenje između počinitelja, žrtve i zajednice, dobiva na značaju u svjetlu neuroznanstvenih otkrića koja ukazuju na mozak kao ključni organ za moralno razmišljanje i empatiju (Zehr, 2015: 35). Istodobno, rehabilitacija, koja se fokusira na reformu zatvorskih sustava i resocijalizaciju osuđenika, postaje dublje utemeljena kroz spoznaje o neuroplastičnosti mozga i mogućnostima intervencija za promjenu ponašanja (Latessa i Smith, 2011).

U kontekstu sudskih postupaka, stručnjaci za genetiku i neuroznanost imaju ključnu ulogu, ali ta uloga zahtijeva posebnu pažnju kako bi se izbjegle pristranost i neobjektivnost. Sudovi moraju temeljito procijeniti kvalifikacije stručnjaka te osigurati da njihove izjave budu utemeljene na relevantnim znanstvenim dokazima. Ovdje se pojavljuje potreba za integracijom etičkih smjernica u pravosudni sustav kako bi se osigurala etička primjena znanstvenih

informacija. Iako analiza gena ili neuroloških podataka može pružiti važne uvide, nužno je spriječiti njihovu zloupotrebu ili tendenciozno tumačenje (Bioethics Commission, 2015).

Primjena suvremenih znanstvenih spoznaja u pravosudnim sustavima razlikuje se širom svijeta, što odražava različite kulturne i pravne vrijednosti. Kao još jedan primjer navest ćemo nordijske zemlje. One ističu koncept rehabilitacije i resocijalizacije, podupirući se istraživanjima iz Norveške koja sugeriraju da pristup usmjeren na obnovu umjesto na kaznu smanjuje recidivizam (Tonry, 2016). S druge strane, neki pravni sustavi koriste znanstvene podatke za oblikovanje efikasnijih kaznenih politika, uzimajući u obzir psihološke, neurološke i sociološke faktore (Bioethics Commission, 2015).

Važnost edukacije pravnika, sudaca i šire javnosti o suvremenim znanstvenim spoznajama ne može se precijeniti. Bolje razumijevanje genetike i neuroznanosti omogućuje pravnicima i sucima da kritički procijene znanstvene dokaze koji se pojavljuju pred njima. Također, osviještenost javnosti o granicama znanosti može doprinijeti smanjenju stigmatizacije osoba koje su predmet suđenja (Bioethics Commission, 2015).

Napredak u području genetike i neuroznanosti ima potencijal značajno utjecati na pravosudne sustave. Međutim, ovaj napredak sa sobom donosi i složena etička i pravna pitanja. Identifikacija gena povezanih s ponašanjem ili rizikom od recidiva može izazvati dileme o privatnosti i diskriminaciji, zahtijevajući pažljivo balansiranje između individualnih prava i javnog interesa (Willmott, 2016: 80). Također, razvoj tehnologija poput funkcionalne magnetske rezonance može omogućiti precizniju procjenu mentalnog stanja okrivljenika, ali istovremeno otvara pitanja o autentičnosti takvih podataka (Willmott, 2016: 67).

Povezivanje filozofskih, psiholoških, etičkih i socioloških perspektiva s suvremenim znanstvenim spoznajama stvara složeniju sliku o pitanju slobodne volje i moralne odgovornosti. Integracija ovih različitih perspektiva omogućava suptilniju procjenu, potiče širi spektar rasprava i pomaže pravosuđu da donosi informirane i pravedne odluke (Nichols i Knobe, 2007: 681).

4. Biološki determinizam, slobodna volja i pravosudni postupci

U ovom zaključnom poglavlju, razmotrit ćemo kako biološki determinizam oblikuje ljudsko ponašanje i njegov utjecaj na pojmove slobodne volje i moralne odgovornosti. Nadalje, bavit ćemo se prihvatljivošću i implikacijama upotrebe genetskih i neuroznanstvenih dokaza u sudskim procesima i kaznenim postupcima.

4.1. Biološki determinizam i njegova filozofska dimenzija

Biološki determinizam, oslanjajući se na zakonitosti genetike i neuroznanosti, izaziva duboku promjenu u našem razumijevanju ljudskog ponašanja. U skladu s ovim pristupom, pitanje slobodne volje postaje sve kompliciranije. Rasprava o tome je li ljudska sposobnost donošenja odluka samo iluzija unatoč naslijeđenim genima i neurološkim procesima stavlja pod upitnik samu prirodu autonomije naših postupaka (Willmott, 2016).

Ova nova perspektiva također postavlja izazove pred tradicionalni koncept moralne odgovornosti. Kako genetika i neuroznanost istražuju čimbenike koji pridonose našim odlukama, postavlja se pitanje do koje mjere mi zaista snosimo odgovornost za svoje postupke. Da li biološki faktori umanjuju našu sposobnost donošenja moralno relevantnih odluka ili, pak, obogaćuju naše razumijevanje što znači biti odgovoran za svoje čine (Focquaert et al., 2013).

4.2. Razmišljanje o slobodnoj volji i biološkom determinizmu

Utjecaj biološkog determinizma na poimanje slobodne volje traži dublje razmatranje. Postavlja se pitanje kako biološki čimbenici, uključujući genetske predispozicije i neurološke procese, oblikuju naše odluke i čine ih autentičnima ili, pak, determiniranima. Je li moguće da su naši izbori i dalje „slobodni“ unatoč utjecaju ovih faktora ili su oni, naprotiv, čisto produkt njihove interakcije (Roskies, 2006).

Isto tako, razmatranje biološkog determinizma potiče nas da dublje promislimo o granicama naše slobodne volje. Pitanje je li slobodna volja inherentna ljudskom biću ili je

posljedica složenih bioloških procesa otvara mogućnost reinterpretacije samog pojma slobode u svjetlu modernih spoznaja (Willmott, 2016).

4.3. Pravosudni aspekti biološkog determinizma

Rastući napredak u genetici i neuroznanosti iznosi izazove i mogućnosti u pravosudnom sustavu. Upotreba dokaza iz ovih područja može pružiti dublje razumijevanje pojedinih kaznenih djela i potencijalnih okolnosti koje ih oblikuju. No, istovremeno, postavlja se pitanje kako ovi dokazi mogu utjecati na donošenje presuda i određivanje kazni (Greene et al., 2004). Prihvatljivost dokaza iz genetike i neuroznanosti predstavlja etički izazov. Postavlja se pitanje kako se osigurava pravilna interpretacija takvih dokaza te kako se njihov utjecaj odražava u pravdi i pravičnosti pravosudnih postupaka (Willmott, 2016: 66–70).

4.4. Duboko razumijevanje i pravda

Ovim poglavljem pozivamo na dublje razumijevanje odnosa između biološkog determinizma, slobodne volje i pravosudnih procedura. Ove teme oblikuju ne samo filozofske rasprave već i stvarne implikacije u pravdi. Utjecaj bioloških čimbenika na ljudsko ponašanje potiče nas da ponovno razmotrimo svoje tradicionalne shvaćanje slobodne volje i moralne odgovornosti. Ujedno, primjena genetike i neuroznanosti u pravosudnom sustavu zahtijeva pažljivu ravnotežu između znanstvenih spoznaja, etike i pravičnosti (Willmott, 2016; Bioethics Commission, 2015).

Sve navedeno ukazuje na potrebu za daljnjim istraživanjem i kontinuiranim dijalogom između filozofskih, znanstvenih i pravosudnih zajednica kako bismo stvorili pravedan i informiran pristup ovoj složenoj tematici.

4.5. Edukacija i javna svijest

Kako bismo zaokružili naša razmatranja u kontekstu sve dublje integracije biološkog determinizma i slobodne volje u pravosudne postupke, važno je istaknuti značaj edukacije i

podizanja svijesti o ovim kompleksnim temama. Edukacija igra ključnu ulogu u osnaživanju pravosudnih profesionalaca, znanstvenika i šire javnosti da bolje razumiju dinamiku i etičke implikacije ovih koncepata. Pravosudni profesionalci, kao što su suci, odvjetnici i stručnjaci za forenzičke znanosti, igraju ključnu ulogu u pravosudnom sustavu. Stoga je važno pružiti im interdisciplinarnu edukaciju koja će ih upoznati s osnovama genetike, neuroznanosti i filozofije slobodne volje. Ovakva edukacija omogućuje im bolje razumijevanje mogućnosti i ograničenja u primjeni dokaza iz ovih područja te osnažuje njihovu sposobnost donošenja informiranih odluka (Baum, 2013, Bioethics Commission, 2015:118).

Nadalje, znanstvenici koji istražuju biološki determinizam i slobodnu volju trebaju aktivno komunicirati svoje spoznaje široj javnosti. Popularizacija znanstvenih saznanja putem medijskih intervjua, javnih predavanja i popularnih znanstvenih publikacija može pomoći u prenošenju složenih koncepata na razumljiv način. Osim toga, suradnja između znanstvenika i pravosudnih profesionalaca može osigurati da znanstvena saznanja budu adekvatno primijenjena u pravosudnom okruženju (Green et al., 2004: 1778).

Uz to, mediji igraju značajnu ulogu u oblikovanju javnog mišljenja. Stoga je važno da mediji prenose informacije o biološkom determinizmu i slobodnoj volji na uravnotežen i informativan način. Edukativni dokumentarci, novinarski članci i televizijski programi mogu pružiti široj publici osnovna razumijevanja ovih koncepata, potičući daljnju radoznalost i razmišljanje (Gazzaniga, 2012: 240–291). Uključivanje tema biološkog determinizma i slobodne volje u nastavne programe obrazovnih institucija može doprinijeti stvaranju svijesti o ovim temama već od rane dobi. Filozofski, etički i znanstveni aspekti mogu se prenositi kroz predmete kao što su filozofija, biologija, psihologija i pravo. Ovo osnažuje buduće generacije da razmišljaju kritički o odnosu između biologije i slobodne volje (Roskies, 2006).

Prijedlog ovoga rada je i organiziranje javnih panela, rasprava i konferencija koje okupljaju stručnjake iz različitih disciplina kako bi se promicao dijalog o biološkom determinizmu, slobodnoj volji i pravdi. Takav dijalog potiče razmjenu perspektiva i bolje razumijevanje kompleksnosti pitanja, čime se doprinosi stvaranju informiranog stava prema tim temama.

U konačnici, edukacija i podizanje svijesti igraju ključnu ulogu u razvoju informirane, etičke i uravnotežene pravosudne prakse u kontekstu biološkog determinizma i slobodne volje

(Baum, 2013; Bioethics Commission, 2015; Gazzaniga, 2012; Greene et al., 2004; Harris, 2012; Roskies 2006; Roskies 2012; Willmott, 2016).

Zaključak

Ovaj rad sastojao se od četiri ključna dijela. U prvome dijelu, zaronili smo u povijest pitanja slobodne volje i moralne odgovornosti te njihovog utjecaja na pravne sustave. Kroz analizu različitih filozofskih, religijskih i teoloških perspektiva, shvatili smo da je taj koncept oduvijek bio temeljno pitanje ljudskog postojanja. Kroz različite epohe, oblikovao je načine razmišljanja o odgovornosti za postupke, a tijekom povijesti bio je podložan reinterpretacijama i promjenama.

U drugom dijelu rada analizirali smo pravni okvir i različite dimenzije odgovornosti u kontekstu kaznenog prava. Istraživanje se fokusiralo na definiranje odgovornosti djelovanja i razmatranje različitih vrsta odgovornosti, uključujući moralnu, civilnu i kaznenu odgovornost. Naglasili smo kako kazneni zakoni utvrđuju vrstu i razinu kazni za različite vrste kaznenih djela, a sankcioniranje počinitelja osigurava da osobe koje su prekršile zakon snose odgovarajuće posljedice za svoje postupke. Posebno smo istražili situacije koje mogu dovesti do smanjenja ili oslobođenja od odgovornosti, uključujući prisilne radnje, nužnu obranu, mentalne poremećaje i nedostatak svjesnosti o protuzakornosti djela. Također smo se pozabavili pitanjem slobodne volje u kontekstu kaznenog prava i razmotrili kako zakoni i pravni sustavi pristupaju situacijama gdje je moralna odgovornost pojedinca nejasna ili osporavana. Na kraju, istaknuli smo kako pravni sustavi moraju balansirati znanstvena saznanja o biološkim čimbenicima koji oblikuju ponašanje s pravima pojedinca i društvenim vrijednostima kako bi osigurali pravedno postupanje u određivanju odgovornosti za djela.

U četvrtom dijelu rada istražili smo utjecaj biološkog determinizma na ljudsko ponašanje i njegove implikacije za slobodnu volju i moralnu odgovornost. Biološki determinizam, temeljen na genetici i neuroznanosti, postavlja pitanja o prirodi ljudske autonomije i moralne odgovornosti, budući da nas genetske predispozicije i neurološki procesi mogu oblikovati. Razmatrali smo kako ova nova perspektiva postavlja izazove pred tradicionalne koncepte slobodne volje i moralne odgovornosti te kako utječe na pravosudne postupke. Biološki determinizam također potiče na razmišljanje o granicama slobodne volje i njenom odnosu s biološkim čimbenicima. Osim toga, istražili smo pravosudne aspekte ovog fenomena, uključujući upotrebu genetskih i neuroznanstvenih dokaza u sudskim procesima i izazove koje to donosi u određivanju krivnje i kazni. Završno, naglasili smo važnost edukacije

i podizanja svijesti o ovim složenim temama kako bismo osigurali pravičan i informiran pristup pitanjima biološkog determinizma, slobodne volje i pravde u pravosudnom sustavu.

Zaključujemo da je pristup pravdi i sankcioniranju tijekom povijesti varirao sukladno shvaćanjima slobodne volje. Od okrutnih i javnih kažnjavanja do humanijih rehabilitacijskih pristupa, pravni sustavi su se prilagođavali društvenim uvjetima i filozofskim uvjerenjima. Usporedno s time, središnje pitanje slobodne volje ostalo je konstantno, oblikujući temelje kaznenih zakona i pravosudnih postupaka. Naša analiza ukazuje na izazove koje suvremene znanstvene spoznaje donose pravosudnim sustavima. Kroz primjere korištenja genetskih analiza i neuroznanosti u suđenjima, sagledali smo kako su znanstvena otkrića postala ključan faktor u procjeni moralne odgovornosti za djela. Sukobi između tradicionalnog koncepta slobodne volje i novih bioloških determinističkih saznanja postavljaju pravosudni sustav pred izazov usklađivanja različitih pristupa. Kroz etičke i pravne dileme shvatili smo koliko je pažljiva primjena znanstvenih saznanja nužna.

Dakle, suvremena znanstvena otkrića iz genetike i neuroznanosti pružaju dublje razumijevanje ljudskog ponašanja, ali istovremeno postavljajući izazove pred pravosudne sustave. Odnos između etike, odnosno moralne dimenzije i pravne dimenzije ovog problema postaje izraženiji kako se suočavamo s potrebom za pravilnom interpretacijom znanstvenih dokaza i osiguranjem pravičnosti u pravosudnim procesima. Zaštita privatnosti pojedinca, kvalitetna interpretacija znanstvenih dokaza i izbjegavanje diskriminacije postaju ključni kako bismo osigurali da pravosudni sustav bude etički osviješten i pravedan. Naša analiza pokazuje da pitanje slobodne volje ostaje ključno u definiranju moralne odgovornosti za djela. Ovi izazovi nas podsjećaju na važnost pažljive uravnoteženosti novih saznanja i tradicionalnih vrijednosti kako bi pravosudni sustav osigurao pravednost i poštivanje prava svakog pojedinca.

Popis literature

- Baum, M.L. 2013. The monoamine oxidase A (MAOA) genetic predisposition to impulsive violence: is it relevant to criminal cases? *Neuroethics* 6: 287–306.
- Bioethics Commission. (2015). *Gray Matters (Volume 2): Topics at the Intersection of Neuroscience, Ethics, and Society*. Washington DC, USA: Presidential Commission for the Study of Bioethical Issues. URL: https://bioethicsarchive.georgetown.edu/pcsbi/sites/default/files/GrayMatter_V2_508.pdf (20.7.2023.)
- Clarke, R. (2008). Incompatibilist (nondeterministic) theories of free will. U: Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: <http://plato.stanford.edu/entries/incompatibilism-theories>. (29.3.2022.)
- Dennett, D. (2003). *Freedom Evolves*. Penguin Books.
- Duhigg, C. (2014). *The Power of Habit: Why We Do What We Do in Life and Business*. Random House
- Eastman, N., Campbell, C. (2006). Neuroscience and legal determination of criminal responsibility. *Nature Reviews Neuroscience*, 7: 311–318.
- Focquaert, F., Glenn, A., & Raine, A. (2013). Free Will, Responsibility, and the Punishment of Criminals. *The Future of Punishment*, 247–274.
- Gazzaniga, M. (2012). *Who's in Charge? Free Will and the Science of the Brain*. HarperCollins.
- Greene, J.D., i Cohen, J.D. (2004). For the law, neuroscience changes nothing and everything.
- Haggard, P. (2011). Decision time for free will. *Neuron*, 69: 404–406.
- Harris, S. (2012). *Free Will*. Free Press.
- Hodgson, D. (2011). Quantum physics, consciousness, and free will. In *The Oxford Handbook of Free Will* (2nd ed., pp. 57-83). Oxford University Press.
- Kane, R. (2011). Rethinking free will: new perspectives on an ancient problem. U: *The Oxford Handbook of Free Will*, 2nd ed, 381–404. New York: Oxford University Press.
- Latessa, E. J., Smith, P. (2011). Correctional Rehabilitation: The Past, Present, and Future. *The Prison Journal*, 91(3), 339-358.

- Levy, N. (2011). *Hard Luck: How Luck Undermines Free Will and Moral Responsibility*. Oxford University Press.
- Monroe, A.E., i Malle, B.F. (2010). From uncaused will to conscious choice: The need to study, not speculate about people's folk concept of free will. *European Review of Philosophy*, 1: 211–224.
- Montanye, James A. (2019). "Free Will: Hail and Farewell." *Essays in the Philosophy of Humanism*, 27, 98-124. The American Humanist Association.
- Nichols, S., i Knobe, J. (2007). Moral responsibility and determinism: The cognitive science of folk intuitions. *Nous*, 41(4), 663-685.
- O'Connor, Timothy and Christopher Franklin. "Free Will." *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Winter 2022 Edition, edited by Edward N. Zalta & Uri Nodelman. URL: <https://plato.stanford.edu/archives/win2022/entries/freewill/>. (12.9.2023).
- Reynolds, Jack and Pierre-Jean Renaudie, "Jean-Paul Sartre", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2022 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <https://plato.stanford.edu/entries/sartre/> (12.9.2023.)
- Ripstein, Arthur. (2000). "Three Duties to Rescue: Moral, Civil, and Criminal." *Law & Phil.* 19, 751-779.
- Roskies, A. (2006). Neuroscientific challenges to free will and responsibility. *Trends in Cognitive Sciences*, 10, 419–423.
- Roskies, A.L. (2012). How does the neuroscience of decision making bear on our understanding of moral responsibility and free will? *Current Opinion in Neurobiology*, 22, 1-5.
- Tonry, M. (2016). *Crime, punishment, and politics in comparative perspective*. *Crime and Justice*, 45(1), 1-54. Trade Paperbacks.
- Vihvelin, Kadri. "Arguments for Incompatibilism." *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2022 Edition), edited by Edward N. Zalta and Uri Nodelman, URL = <https://plato.stanford.edu/archives/fall2022/entries/incompatibilism-arguments/>. (12.9.2023.)
- Watson, G. (1999). Soft Libertarianism and Hard Compatibilism. *The Journal of Ethics*, 3(4), 351-365. Published by Springer. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/25115625>. Accessed on 03-08-2016 23:00 UTC.
- Willmott, C. (2016). *Biological Determinism, Free Will and Moral Responsibility: Insights from Genetics and Neuroscience*. Springer.

- Zehr, H. (2015). *The Little Book of Restorative Justice*. Good Books.
- DeLisi, M., i Vaughn, M. G. (2014). Foundation for a temperament-based theory of antisocial behavior and criminal justice system involvement. *Journal of Criminal Justice*, 42(1), 10–25.